

KRZYSZTOF IWANEK

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0002-9245-6499

krzysiwane@gmail.com

Indie wobec pogłębiającego się partnerstwa Chin i Rosji

India's Approach towards the Deepening of the China-Russia Partnership

Słowa kluczowe:

polityka zagraniczna Indii,
stosunki międzynarodowe,
Indie, Rosja, Chiny

Keywords:

foreign policy of India,
international relations,
India, Russia, China

Indie wobec pogłębiającego się partnerstwa Chin i Rosji

Artykuł omawia spojrzenie indyjskich analityków i akademików na relacje rosyjsko-chińskie od 2022 do 2025 r. Lektura ta przynosi następujące wnioski: 1. Autorzy ci są powszechnie świadomi, że stosunki rosyjsko-chińskie się pogłębiają. 2. Część z nich postrzega ten proces jako zagrożenie dla Indii, choć ich oceny tego zagrożenia się różnią. 3. Ogromna większość autorów nie proponuje żadnej nowej strategii względem tego procesu; w większości zakładają oni, że Nowe Delhi powinno po prostu zachować partnerstwo z Moskwą w jego obecnej formie i że takie działanie samo przez się powstrzyma Rosję przed nadmiernym ciążeniem ku Chinom.

India's Approach towards the Deepening of the China-Russia Partnership

This article discusses the attitudes of Indian experts and scholars towards China-Russia relations in the period of 2022–2025. The main conclusions are as follows: 1. Indian authors are aware that China-Russia relations are deepening. 2. Some of them do believe that this process poses a threat to New Delhi, although their opinions on the scale of this threat vary. 3. A vast majority of these authors do not suggest any new Indian strategy towards this process; they mostly assume that New Delhi should simply retain its partnership with Moscow in its current form and that doing so will, by itself, stop Russia from gravitating further into China's orbit.

Wstęp

W 2022 r. w wyniku pełnoskalowej inwazji na Ukrainę Federacja Rosyjska (FR) stała się jednym z najbardziej obłożonych sankcjami państw na świecie. Z tego powodu jeszcze bardziej zwróciła się ku Chinom i jeszcze mocniej uzależniła się od nich gospodarczo. W tym samym czasie zwróciła się też silniej ku Indiom, zaczynając eksportować do tego kraju znaczne ilości ropy naftowej. Sytuację w tym trójkącie komplikuje jednak fakt, że równoległe coraz gorsze są stosunki indyjsko-chińskie. Jest to zatem jedno z kluczowych wyzwań polityki zagranicznej Nowego Delhi. W jednym zdaniu można je zdefiniować następująco: Chiny stanowią dla Indii zagrożenie, podczas gdy Rosja jest dla Indii ważnym partnerem, ale równocześnie pogłębia się zależność Rosji od Chin.

Relacje w trójkącie Rosja-Indie-Chiny stanowią jedną z najważniejszych dynamik współczesnych stosunków międzynarodowych, również dla Zachodu. Pekin i Moskwa nie tylko coraz mocniej występują przeciw Zachodowi, ale i coraz częściej czynią to wspólnie. Postawa Nowego Delhi jawi się natomiast jako znacznie bardziej ambiwalentna: mimo złych stosunków z Pekinem tamtejszy rząd próbuje zachować równoległe partnerstwo z Zachodem i Kreml. W sytuacji dalszego zbliżania się Chin i Rosji oraz wzrostu ich napięć z Zachodem postawa Indii względem tych procesów będzie coraz istotniejsza. Warto zatem śledzić deklaracje i działania Nowego Delhi.

Ponieważ jednak rząd indyjski jako taki zbliżenia rosyjsko-chińskiego nie komentuje, stosunek ten pozostaje oceniać poprzez zestawianie faktów (danych i działań politycznych) z opiniami indyjskich analityków i naukowców. Celem niniejszego tekstu jest zatem opisanie, jak indyjscy autorzy komentowali zbliżenie Rosji i Chin między lutym 2022 a lipcem 2025 r. (odtąd skrótowo: 2022–2025).

Wady i ograniczenia niniejszych badań

Celem artykułu nie jest opisanie stosunków chińsko-rosyjskich jako takich ani tego, jak doszło do ich pogłębienia we wskazanym okresie, gdyż było już przedmiotem wielu publikacji. Nie chodzi także o krytykę indyjskich autorów, których oceny będą się różnić od opinii autora niniejszego tekstu, ale raczej o próbę zrozumienia ich postawy. Skupienie się na myśli osób piszących o polityce zagranicznej, a nie stanowisku

samego rządu Indii względem stosunków chińsko-rosyjskich nie jest, rzecz jasna, metodą idealną, gdyż badanie opinii analityków i naukowców, nawet gdyby były to głosy dominujące, nie musi wskazywać, jakie decyzje podejmie rząd w Nowym Delhi. Taki rodzaj badań ma również inną wadę: sama próba określenia, które opinie są częstsze, może nie pomóc w ustaleniu, które są najbardziej trafne. W tym sensie przegląd opinii zazwyczaj radykalnie różni się od przeglądu choćby danych gospodarczych. Badanie takie pozwala jednak lepiej zrozumieć panujące w danym środowisku poglądy, a poprzez nie – rysujące się przed Indiami dylematy i wybory.

Źródła i metody

Za główne źródła dla niniejszych rozważań posłużyły publikacje indyjskich autorów parających się polityką zagraniczną i bezpieczeństwem narodowym: monografie, artykuły, komentarze *think tanków* i teksty w indyjskiej prasie. W ostatniej sekcji przywołane zostaną także źródła przedstawiające dane o rosyjsko-chińskich i rosyjsko-indyjskich stosunkach gospodarczych, które posłużą uzasadnieniu końcowych wniosków. Tekst nie wykorzystuje określonej metodologii w rozumieniu dyscypliny stosunków międzynarodowych, ale metody ogólnonaukowe, opierając konkluzje o relacjach państw na twardych danych gospodarczych i określonym zestawie źródeł z okresu między lutym 2022 a majem 2025 r. Tam, gdzie jest to zasadne, źródła te zostaną porównane do tekstów z okresu wcześniejszego, by zdemonstrować zmiany i kontynuację w percepcji.

Za źródła posłużyły zatem: 1. komentarze na temat stosunków rosyjsko-chińskich publikowane w indyjskiej prasie w okresie 2022–2025, których autorami byli indyjscy analitycy, akademicy bądź publicyści (w sumie 25 publikacji, a dodatkowo 4 anonimowe artykuły wstępne); 2. komentarze na ten sam temat publikowane przez indyjskie *think tanki* lub indyjskich autorów pracujących dla zagranicznych *think tanków*, które powstały w tym samym okresie (10 publikacji); 3. monografie albo zbiory artykułów naukowych indyjskich autorów nt. polityki zagranicznej Indii, Chin oraz stosunków chińsko-indyjskich bądź rosyjsko-indyjskich (14 publikacji). Ten typ źródeł publikowany jest jednak z największym opóźnieniem względem bieżących wydarzeń – tylko 3 teksty ukazały się już w okresie 2022–2025: *Vishwashastra* Dhruvy

Jaishankara, *How China Sees India and the World* Shyama Sarana i *India versus China* Kantiego Bajpaiego; pozostałe posłużą jednak do porównywania zmian percepcji w dłuższym czasie.

Kategoryzacja źródeł i ich autorów

Zasadne jest podejmowanie prób grupowania opinii autorów według różnych kategorii, aby określić pewne tendencje. Innymi słowy, warto postarać się określić, czy dany pogląd jest częstszy u autorów pracujących w danym typie instytucji (np. uczelni, medium czy *think tanku*), a także czy zależy od tego, czy jest to instytucja państwowa czy rządowa, indyjska czy zagraniczna i czy dana opinia ma szerszy związek z poglądami politycznymi autorów itd. W niektórych miejscach tekstu podjęta zostanie tego rodzaju próba skategoryzowania pewnych światopoglądów i autorów. Nie będzie to jednak kategoryzacja absolutna, tj. na stałe grupująca autorów według tych dwóch kryteriów. W uproszczeniu: w pewnych wypadkach zostaną wyciągnięte ogólne wnioski co do korelacji między poglądami autora a publikacją, do której pisał, bądź instytucją, którą reprezentuje, ale nie są to wnioski jednolite, bo nie można zakładać, że tylko te dwa aspekty wyznaczają granice poglądów danej osoby. Jak się przekonamy z przytoczonych tu przykładów, w pewnych wypadkach wcale tak nie będzie.

Indyjski profesor Jabin Jacob dzieli rodzimych autorów piszących o Chinach na trzy grupy: ultranacjonalistów, pragmatyków i pacyfistów. Ultranacjoniści to jego zdaniem osoby o najbardziej jastrzębiej postawie wobec Chin, która dominuje wśród indyjskich autorów. Jacob dzieli ją dalej na dwie podgrupy: „hinduską prawicę religijną [*Hindu religious right*] z jednej strony i byłych rządowych urzędników, którzy mają albo prawicowe poglądy, albo jastrzębie poglądy w kwestii Chin”. Do jego wywodów można dodać, że obecnie grupa ta bardzo mocno pokrywa się z reprezentantami rządu w Indiach (Indyjskiej Partii Ludowej – BJP) i jego sympatykami, chociaż mogą się do niej wliczać także ci analitycy i eksperci, którzy mimo braku jednoznacznie prawicowych poglądów w innych kwestiach wyraźnie negatywnie postrzegają Chiny jako zagrożenie. Termin *pacyfiści* jest zrozumiały sam przez się: według Jacoba określa głównie autorów o poglądach bardziej lewicowych, którzy równolegle „nie przyjmują inherentnie podejrzliwej postawy wobec Chin i gotowi są działać w oparciu o dobrą wolę przejawianą obecnie [w relacjach między tymi państwami] i przyszłe

możliwości wynikające z pokojowego współistnienia [między Chinami a Indiami]”. Poglądy pragmatyków sytuują się, rzecz jasna, pośrodku¹.

Niniejszej kategoryzacji nie udało się jednak spójnie i jednoznacznie przenieść na źródła omawiane w niniejszym artykule. Stało się tak z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, teksty te opisują nie Chiny jako takie, a stosunki chińsko-rosyjskie. Konkretny indyjski autor może mieć wszak zupełnie inne opinie o Chinach, inne o Rosji, a jeszcze inne o podejściu Indii do zbliżenia między tymi państwami. Po drugie, związany jest z tym istotny rozróżnienie, bo o ile w kwestiach bezpieczeństwa rząd indyjski ma negatywne nastawienie do ChRL, o tyle równolegle współpracuje z FR, także w dziedzinie bezpieczeństwa. Oznacza to również, że dla indyjskiego autora krytyka Chin jest zgodna z kierunkiem polityki zagranicznej jego rządu, ale odwrotnie jest w przypadku krytyki Rosji.

Krytyka obecnego rządu w Nowym Delhi, a więc i jego polityki zagranicznej, płynie oczywiście częściej ze środowisk i mediów opozycyjnych, a więc lewicowych, chociaż według Jacoba to właśnie z nich wywodzi się więcej pacyfistów w podejściu do Chin². W rezultacie, jak się przekonamy, autorzy o jastrzębim nastawieniu względem ChRL (ultranacjonalisci w kategoryzacji Jacoba), którzy podnoszą alarm o rosnącym chińskim zagrożeniu dla Indii, równolegle bardzo ostrożnie piszą o Rosji i jej stosunkach z Chinami. Autor niniejszych rozważań zgaduje, że gdyby w tej

1 J. T. Jacob, *Friend, Foe or Competitor: Mapping the Indian Discourse on China*, [w:] *Does India Think Strategically? Institutions, Strategic Culture and Security Policies*, ed. H. Jacob, Manohar Publishers and Distributors, Delhi 2014, s. 245–288.

2 Te dwie różne postawy na indyjskiej lewicy można zapewne wyjaśnić, stosując bardziej precyzyjną terminologię: podział na dwa typy lewicy w Indiach i na stosunek do trzech rządów (w Moskwie, Pekinie i Nowym Delhi). Portale takie jak „The Wire”, które z powodu opozycyjności względem hinduskiej prawicy często uważane są za lewicowe, reprezentują w gruncie rzeczy dość umiarkowane poglądy, które obecnie nazywa się lewicowością liberalną. Część osób w Indiach za właściwą lewicę (*the Left*) uznaje tak naprawdę partie i media znacznie bardziej lewicowe – te, które same siebie określają jako komunistyczne. Ogólny wniosek jest zatem zapewne taki, że o ile indyjska liberalna lewica po części krytykuje Rosję (z tych samych pozycji co Zachód), to komunistyczna często tego nie robi i jest równocześnie antyzachodnia. To ostatnie łączy zatem lewicę komunistyczną w Indiach z hinduską prawicą, a tym, co je odróżnia, jest m.in. stosunek do obecnego rządu hinduskiej prawicy w Nowym Delhi. Zarówno indyjska lewica liberalna, jak i hinduska prawica nierzadko krytykują natomiast Chiny, czego z kolei często nie robi indyjska lewica komunistyczna.

ostatniej sprawie wypowiadali się zbyt zdecydowanie, ich opinie mogłyby być łatwo uznane za krytykę własnego rządu, tj. za stwierdzenie, że Nowe Delhi nie reaguje wystarczająco na rosyjsko-chińskie zbliżenie. Powstaje zatem ciekawy dysonans: mimo zbliżenia Pekinu z Moskwą część indyjskiej opozycyjnej lewicy częściej krytykuje Rosję, a prorządowa prawica częściej krytykuje Chiny.

Choć więc niniejszy artykuł nie będzie stale kategoryzował źródeł, kilka szerszych tendencji jasno zarysuje się w omawianej tu grupie tekstów. Podejście Jacoba do pewnego stopnia przyda się zaś do uporządkowania tych tendencji według pewnego klucza. Po pierwsze, jak zobaczymy, zagrożenie wynikające dla Indii ze zbliżenia rosyjsko-chińskiego za wyolbrzymione częściej uważają autorzy bliżsi obecnemu rządowi w Nowym Delhi. Do tej kategorii zaliczają się media wyraźnie nacjonalistyczne, bezpośrednio związane z rządzącą partią BJP, jak „The Organiser”, ale i sprzyjające jej, choć niemające z nią bezpośrednich związków, jak „Dainik Jagran”, „Firstpost” i „News 18”. Kategoria ta zostanie ogólnie podsumowana jako środowiska prawicowe, aby uniknąć znacznie bardziej wartościującego określenia *ultranacjonalistyczne*. Podobne poglądy wygłaszać będą cytowani tu reprezentanci jednego rządowego *think tanku* – podlegającego Ministerstwu Obrony Manohar Parrikar Institute for Defense Studies and Analyses (MP IDSA). Niesprawiedliwe byłoby jednak określanie jego autorów jako prawicowych tylko dlatego, że podlegają obecnemu rządowi. Bardziej różnorodne okażą się poglądy reprezentantów jednego wybranego tu *think tanku* z kategorii prywatnych, ale bliskich rządowi, tj. największego tego typu ośrodka w Indiach – Observer Research Foundation (ORF), a także prywatnego i niezwiązanego z rządem Takshashila Institution. Na zagrożenia wynikające dla Indii ze zbliżenia rosyjsko-chińskiego częściej wskazują z kolei media krytyczne wobec rządu, a zatem lewicowe „The Wire” bądź centrowe „The Print”, „Hindustan Times” i „Times of India”. W środowisku *think tanków* czynią tak raczej indyjscy eksperci pracujący dla zagranicznych ośrodków, jak Brookings, Carnegie czy Institute of South Asian Studies (ISAS). W artykule stosowane będą zatem raczej kategoryzacje prawicowy–lewicowy (jeśli chodzi o poglądy autorów lub media, w których ukazywały się teksty), prorządowy–opozycyjny (w kategoryzacji mediów) bądź rządowy–zagraniczny (w kategoryzacji *think tanków*). I te podziały, jak się przekonamy, nie powinny być jednak traktowane jako absolutne.

Struktura tekstu

Część pierwsza wprowadza założenia, na których oparty jest tekst, oraz potwierdzające je dane i fakty; będzie to potrzebne autorowi także do sformułowania końcowych wniosków. Sekcja druga opisuje, jak indyjscy autorzy postrzegają rozwój stosunków rosyjsko-chińskich we wskazanym okresie. Trzecia omawia z kolei, jakie działania według tych autorów powinno w związku z tym podejmować ich państwo, a czwarta zawiera wnioski.

Założenia badawcze: Jak stosunki rosyjsko-chińskie wpływają na Indie?

Po pierwsze, przyjmuje się tu, że partnerstwo indyjsko-rosyjskie utrzymało się w okresie 2022–2025. Jego przejawami były: skokowy wzrost eksportu ropy naftowej z Rosji do Indii, utrzymanie części rosyjskiego eksportu uzbrojenia do Indii (choć zmniejszył się w tym okresie) i brak potępienia rosyjskiej inwazji na Ukrainę przez Nowe Delhi.

Po drugie, przyjęto, że zależność Rosji od Chin pogłębiła się w tym okresie, co odzwierciedla wzrost handlu między oboma państwami w różnych obszarach – od surowców energetycznych przez elektronikę po technologie podwójnego zastosowania.

Po trzecie, przyjmuje się, że partnerstwo rosyjsko-chińskie ma negatywny wpływ na Indie. Jest to, jak już podkreślano, opinia, z którą wielu indyjskich autorów się nie zgodzi, ale równolegle podziela ją autor niniejszego tekstu. Stanowi ona punkt wyjścia dla przeprowadzonych tu badań, aczkolwiek nie będzie stale konfrontowana z przytaczanymi źródłami. Najpierw jednak wypada uzasadnić przyjęcie tego założenia. Po pierwsze, można argumentować, że Pekin, mogąc tanio nabywać różne rosyjskie dobra, zwłaszcza surowce, dysponuje większymi środkami na zbrojenie swoich sił, których ostrze wymierzone jest m.in. w Indie. Po drugie, wojsko chińskie od dawna często wyposażane jest w sprzęt importowany z Rosji albo rodzimy, ale oparty konstrukcyjnie na produktach rosyjskich. Po trzecie, to samo zjawisko obserwuje się na kierunku pakistańskim: Rosja sprzedała w ostatnich latach niewielką ilość sprzętu wojskowego do Pakistanu, który również jest rywalem Indii³. Na dodatek samolot JF-17, czyli wspólny

3 K. Iwanek, *Does China-Russia Cooperation Hurt India's National Interests?*, „The Diplomat” [online], 25 IV 2023 [dostęp: 11 VI 2025]: <<https://thediplomat.com/2023/04/does-china-russia-cooperation-hurt-indias-national-interests/>>.

produkt chińsko-pakistański, używa rosyjskiego silnika Klimov RD-93⁴. Po czwarte, jak przekonamy się z niektórych przytaczanych tu komentarzy, już teraz podejrzewa się, że Pekin mógł naciskać na Moskwę, by nie eksportowała uzbrojenia do Indii w okresie napięć roku 2020; istnieje zatem obawa, że stanie się tak ponownie. Po piąte, o ile dyplomacja Nowego Delhi unika krytyki zbliżenia rosyjsko-chińskiego, o tyle rosyjska pospołu z chińską krytykuje zachodnie projekty, w których uczestniczą Indie, jak idea Indo-Pacyfiku. Mimo to, jak się przekonamy, indyjskie komentarze z lat 2022–2025 skupiają się przeważnie na samym zagrożeniu chińskim, nie zaś na roli Moskwy w jego wzroście.

Indyjska percepcja rosnącego partnerstwa rosyjsko-chińskiego w latach 2022–2025

W Indiach bacznie śledzi się rosyjską inwazję na Ukrainę, a tym bardziej jej międzynarodowe implikacje, nie przeoczono zatem zbliżenia rosyjsko-chińskiego. Pierwszym wynikającym z tego przeglądu opinii wnioskiem jest to, że indyjscy autorzy tak jak i inni dostrzegli nie tylko samo pogłębienie stosunków Rosji z Chinami, ale i fakt, że to Moskwa uzależniła się od Pekinu⁵. Zauważają to osoby reprezentujące różne środowiska i opcje

- 4 *Why India Cares about China-Russia Relations*, The Brookings Institution, Washington, 10 I 2024, s. 12–13: <<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2024/01/Global-India-Kapoor-20240110.pdf>> [dostęp: 11 VI 2025].
- 5 Por. np. następujące komentarze w indyjskich *think tankach* i prasie: M. Kewalramani, A. Saxena, *A Shaky World Order: Can India Navigate a Russia-China-Iran Axis?*, „NDTV” [online], 22 IV 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/istDK>>; Sh. Gupta, *Ukraine Fight Will Weaken Both US and Russia, China Is the Winner*, „Hindustan Times” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.hindustantimes.com/world-news/ukraine-fight-will-weaken-both-us-and-russia-china-is-the-winner-101646175286015.html>>; D. Jaishankar, *Vishwa Shastra: India and the World*, Penguin Viking, Gurugram 2024, s. 190; A. Kumar, *What India Needs to Do to Deal with the Consequences of the Russia-Ukraine War*, „The Wire” [online], 26 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://thewire.in/economy/india-russia-ukraine-war-consequences-impact>>; D. Mohan, *India's Tightrope Walk on Russian Invasion*, „The Wire” [online], 25 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://thewire.in/diplomacy/indias-tightrope-walk-on-russian-invasion-of-ukraine-may-have-long-term-consequences>>; *Report of Monday Morning Meeting on China-Russia Relationship: A Greater Alignment?*, „Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses” [online], 24 VI 2024 [dostęp: 6 VII 2025]: <<https://shorturl.at/ZATfw>>; S. Sareen, *War in Ukraine: China Will Not Be the Net Gainer if This Happens in Russia*, „News 18” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.news18.com/>>

polityczne – od skierowanego w lewo „The Wire” po prawicowy, powiązany z obecnym rządem w Nowym Delhi tygodnik „The Organiser”. Rządziej twierdzi się natomiast, by zbliżenie to rodziło dla Indii zagrożenia.

W tym ostatnim aspekcie między autorami ujawniają się różnice stanowisk. Zbliżenie rosyjsko-chińskie przedstawiają jako zagrożenie części ci Indusi, którzy nie są powiązani z rządem w Nowym Delhi. Autorzy mający z nim związki albo zgadzający się ideowo w niektórych wypadkach umniejszają rangę tego zagrożenia. Zalicza się do nich np. Shyam Saran – były najwyższy rangą urzędnik indyjskiego MSZ, który w wydanej w 2022 r. książce *How China Sees India* zdążył skomentować implikacje rosyjskiej inwazji na Ukrainę. Stwierdził jednak, że Rosja będzie dla Chin „mniejszym sojusznikiem, niż się oczekuje”⁶, a nawet może się okazać bardziej ciężarem niż atutem⁷.

news/opinion/war-in-ukraine-china-will-not-be-the-net-gainer-if-this-happens-in-russia-4825787.html>; Sh. Sharma, *The West Failed Ukraine. It's a Warning Sign for Taiwan as China Takes Cue from Russia*, „News 18” [online], 28 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.news18.com/news/opinion/the-west-failed-ukraine-its-a-warning-sign-for-taiwan-as-china-takes-cue-from-russia-4815821.html>>; A. Ghosal Singh, *The Advantages Outweigh the Losses: How China Looks at Russia's Ukraine War*, „News 18” [online], 3 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.news18.com/news/opinion/the-advantages-outweigh-the-losses-how-china-looks-at-russias-ukraine-war-4832339.html>>; A. K. Singh, प्रतर्बिधी ने बढाई रूस की चीन पर नरिभरता, „दैनकि जागरण” [online], 13 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.jagran.com/world/united-kingdom-sanctions-increased-russia-dependence-on-china-almost-half-of-gold-and-foreign-exchange-reserves-have-been-frozen-22542000.html>>; Sumy Success: *With Operation Ganga Winding Down, India Must Now Take a Clear Position on Ukraine Crisis*, „Times of India” [online], 10 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/3u7feshk>>; A. Vasisth, *War between Russia and Ukraine Is Making Multilateralism a Reality*, „The Organiser” [online], 25 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/4m2dbs2p>>; V. Znwar, *Reading between the Lines: West Being a Damp Squib!*, „The Organiser” [online], 28 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/2nyr2x4r>>.

6 Sh. Saran, *How China Sees India and the World. The Authoritative Account of the India-China Relationship*, Juggernaut, New Delhi 2022, s. 237.

7 Tamże, s. 238. Autor odnotowuje równolegle, że Chiny pomogły Rosji po nałożeniu na nią nowych sankcji w 2022 r. Niejeden tekst zauważa to samo zjawisko. Por. np. S. Kanegaonkar, *Russia-Ukraine War: Europe's Costly Energy Transition Has Accelerated the Great Power Contest*, „News 18” [online], 5 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/y3h8r5rf>>; tenże, *With Us or Against Us* Is Outdated, „News 18” [online], 24 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/mm7ypef5>>.

Wzrostu znaczenia osi Chiny-Rosja nie obawia się ekspert związany z rządem *think tanku* ORF Sushant Sareen:

Izolowana Rosja będzie naturalnie grawitowała ku ChRL – działo się to już po 2014 r. Nie zaskakuje, że wielu myślicieli o strategii przewiduje, iż to Chiny odniosą tu korzyść netto. [...] [zakładają oni, że] Chiny uzyskają technologie, do których inaczej nie miałyby dostępu. Oś chińsko-rosyjska będzie mieć gospodarcze mięśnie i potęgę militarną, by rzucać istotne wyzwanie hegemonii Zachodu i stać się koszmarem dla Indii. Scenariusz ten jest jednak oparty na dwóch nieco heroicznych [tj. mało realnych] założeniach: po pierwsze, że Chiny będą gotowe ponosić [polityczne i gospodarcze] koszty Rosji, a po drugie – co szczególnie istotne – że Putin przetrwa Ukrainę⁸.

Innym dobrym reprezentantem takiego podejścia jest Kanti Bajpai – indyjski akademik na singapurskiej uczelni, a zatem osoba niepracująca bezpośrednio dla rządu w Nowym Delhi. Autor ten stwierdza wprost, że indyjska strategia *Realpolitik* powinna dyktować budowę sojuszu przeciw Chinom we współpracy z Rosją i Japonią⁹. Przyznaje jednak przy tym, że Moskwa dzieli zbyt wiele interesów z Pekinem, szczególnie wobec Zachodu, ale ostatecznie nazywa Rosję przyjacielem i mediatorem między Indiami a Chinami¹⁰. Pojawia się tu zatem częsty argument tej grupy autorów, że bliskie relacje chińsko-rosyjskie i rosyjsko-indyjskie oferują dodatkowy kanał dyplomatycznych mediacji w razie napięć chińsko-indyjskich.

Podobnie przed 2022 r. indyjscy autorzy często twierdzili, że współpraca chińsko-rosyjska nie jest wymierzona w Indie i że Pekin nie wpłynie

- 8 S. Sareen, *War...* Podobną opinię można znaleźć np. w publikacji: G. Puthur, *Russia-China Partnership: Implications for India*, „The Diplomatist” [online], 20 VII 2024 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/4f5mpmpm>>. Podobnie reprezentującą tę samą instytucję co Sushant Sareen (ORF) Antara Ghosal Singh uważa, że zagrożenie wynikające dla Indii z chińsko-rosyjskiego zbliżenia jest wyolbrzymiane. Uzasadnienie jej poglądów zostanie podane dalej w tekście. A. Ghosal Singh, *The „India” Factor in China-Russia Ties*, „Observer Research Foundation” [online], 30 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/mrxrdwxc>>.
- 9 Możliwość takiego sojuszu rozważa były ambasador Indii w Chinach Gautam Bambawale: G. Bambawale [i in.], *Rising to the China Challenge*, Rupa, Delhi 2021, s. 133.
- 10 K. Bajpai, *India versus China: Why They Are Not Friends*, Juggernaut, New Delhi 2023, s. 60.

na Moskwę w stopniu mogącym zagrażać Indiom¹¹. Shivshankar Menon rozlegle pisze w swojej książce *Indie i geopolityka Azji* o narastających w ostatniej dekadzie napięciach między Indiami a Chinami¹². Rola Rosji wspomniana jest jednak w tym kontekście jedynie epizodycznie i bez związku z Indiami – poprzez stwierdzenie, że *heartland* Azji „jest konsolidowany i zabezpieczony przez Chiny przy wsparciu lub przyzwoleniu ze strony Rosji”¹³. Wydaje się to sugerować, że współpraca Pekinu z Moskwą przekłada się jedynie na interior kontynentu, głównie Azję Centralną¹⁴. Autor nie przechodzi tu do rozważań, czy Chiny i Rosja mogłyby się wspierać lub przyzwalać sobie na działania w innych regionach kontynentu, takich jak Azja Południowa. Czynniki rosyjskie w stosunkach indyjsko-chińskich pominięty został również w takich istotnych, a niedawno wydanych publikacjach indyjskich autorów nt. ChRL, jak książki Anantha Krishnana¹⁵, Manoja Kewalramaniego¹⁶ czy Saibala Dasgupty¹⁷.

- 11 Takie same opinie ekspertów MP IDSA pojawiały się jeszcze w 2024 r. Zob. *Report of Monday Morning...*
- 12 Sh. Menon, *Indie i geopolityka Azji. Historia i teraźniejszość*, Wydawnictwo Nowej Konfederacji, Warszawa 2024, s. 624–649.
- 13 Tamże, s. 638. Menon to były indyjski dyplomata, krytyczny wobec obecnego rządu w Nowym Delhi (tj. rządu z lat 2014–2025), w tym elementów jego polityki zagranicznej. Nie można więc uznać jego opinii za głos dyplomaty, stąd można byłoby się po niej spodziewać większej gotowości do krytyki Rosji. Warto zatem odnotować, że nawet tutaj takowa nie wystąpiła.
- 14 Rosja i Chiny m.in. współpracują przeciwko państwom NATO i Ukrainie (co jednak nie dotyka Indii), a także krytykują razem inicjatywy państw zachodnich i Indii na Oceanie Indyjskim i Pacyfiku, co już uderza w same Indie, nawet jeśli tylko naracyjnie. Por.: *Why India Cares...*; G. Bambawale [i in.], *Rising...*, s. 134; P. S. Raghavan, *Russia and Eurasia in India's Calculus*, [w:] *Strategic Challenges*, ed. J. Ranade, Harper Collins, Gurugram 2022, s. 159–160. Indyjskim autorem, który w przeciwieństwie do większości próbuje zmierzyć się z tym argumentem, jest Subhasish Sarangi. Zob. S. Sarangi, *Maritime Corridors in the Indo-Pacific*, United Service Institution of India, New Delhi 2021, s. 10.
- 15 A. Krishnan, *India's China Challenge. A Journey through China's Rise and What It Means for India*, Harper Collins India, Gurugram 2020.
- 16 M. Kewalramani, *Smokeless War. China's Quest for Geopolitical Dominance*, Bloomsbury, Delhi 2021.
- 17 S. Dasgupta, *Running with the Dragon. How India Should do Business with China*, India Portfolio, Delhi 2019.

W latach 2022–2025 można jednak odnotować stopniowy wzrost liczby autorów, którzy uważają zbliżenie rosyjsko-chińskie za realne zagrożenie dla Indii. Część z nich wypowiedziała się jednak na ten temat ostrożnie. „Chiny są dla Indii największym zagrożeniem” – stwierdza anonimowy artykuł wstępny w dzienniku „Times of India” z 2022 r. – a zatem „każdy kraj zależny od Chin jest bez wątpienia mniej niż idealnym strategicznym partnerem [dla Indii]”¹⁸. Szef waszyngtońskiego biura ORF Dhruva Jaishankar stwierdza w wydanej w 2024 r. książce o polityce zagranicznej Indii, że wobec bliższych stosunków chińsko-rosyjskich Nowe Delhi będzie musiało ostrożnie zarządzać swoim długotrwałym partnerstwem z Rosją w dziedzinie bezpieczeństwa¹⁹. Brak tu jednak wyjaśnienia, na czym miałyby to ostrożne zarządzanie polegać i dlaczego tak naprawdę jest potrzebne.

Niektóre komentarze wspominają to wyzwanie mniej ogólnie. Amit Kumar, ekspert prywatnego *think tanku* Takshashila Institution, stwierdza wprost, że zbliżenie chińsko-rosyjskie zagraża Indiom i że powstaje wątpliwość, czy Pekin nie może wywierać na Moskwę presji co do jej stosunków z Nowym Delhi²⁰. W drugim prywatnym *think tanku* – przywołanym już ORF – opinie na ten temat są różne: od uspokajających głosów Sushanta Sareena i Antary Ghosal Singh do bardzo ostrożnych wątpliwości Dhruvy Jaishankara. W podobnym tonie wyraża się Harsh Pant w tekście dla prywatnej telewizji NDTV. Stwierdza mianowicie, że w relacjach Rosji z Chinami to te drugie są teraz liderem, a w związku z tym

[d]la Nowego Delhi oś Rosja–Chiny będzie jednym z najważniejszych wyzwań w polityce zagranicznej na najbliższe lata. Fundamentalnie zmienia ono strategiczne perspektywy Indii. Wobec utrzymującej się zależności Indii od rosyjskich produktów wojskowych bliskie stosunki chińsko-rosyjskie mogą wpłynąć na takie transakcje, potencjalnie ograniczając dostęp Indii do zaawansowanych technologii i zmieniając równowagę wsparcia wojskowego. Ponadto Rosja zbliża się do Chin

18 *Don't Abstain: Even Cold Calculations of National Interest Indicate that India's Position on Russia Should Change*, „Times of India” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/39txfpfz>>.

19 D. Jaishankar, *Vishwa...*, s. 250.

20 A. Kumar, *China-Russia Relationship: Assessing the Power Asymmetry*, Takshashila Institution, 3 IV 2024 (Takshashila Discussion Document, 2024-17), s. 55: <<https://takshashila.org.in/s/China-Russia-Power-Asymmetry.pdf>> [dostęp: 7 VIII 2025].

w obszarze eksportu surowców, a zatem Indie mogą się mierzyć z coraz większą rywalizacją o [import] rosyjskiego gazu i ropy²¹.

Tu wreszcie zaczyna być wprost wyrażana obawa, do której mogły ostrożnie nawiązywać wspomniane wyżej teksty: przy tej skali zależności Rosji od Chin Pekin może naciskać na Moskwę, by nie eksportowała pewnych dóbr do Indii²². Ekspert do spraw bezpieczeństwa Snehash Alex Philip stwierdza z kolei w centrowym „The Print”, że zbliżenie rosyjsko-chińskie sprawi, że Indie nie będą mogły liczyć na wsparcie Moskwy w razie napięć z Pekinem. Od razu podkreśla przy tym, że Nowe Delhi musi postawić na niezależność w produkcji uzbrojenia²³. W tym miejscu ponownie staje się jasne, że rosyjskie wsparcie dla Indii rozumiane jest tu przede wszystkim jako dostawy uzbrojenia. Podobnie sprawę ujmuje Rudra Chaudhuri – ekspert zajmujący stanowisko dyrektora delhijskiego oddziału Carnegie Endowment for International Peace, a zatem filii *think tanku* amerykańskiego. Píše on dla tegoż „The Print”:

Po pierwsze, nie ma prawie żadnej wątpliwości, że zależność Rosji od Chin będzie rosła. [...] Biorąc to pod uwagę, należy postawić kluczowe dla Indii pytanie: czy Rosja będzie w stanie odegrać rolę uczciwego rozjemcy, gdyby doszło do kolejnego starcia zbrojnego, albo nawet ograniczonego konfliktu, na chińsko-indyjskiej granicy? [...] Po drugie, gdybyśmy teoretycznie założyli, że można dojść do wniosku, iż zależ-

- 21 H. Pant, *India Can't Wish Away the Growing Russia-China Bonhomie*, „Observer Research Foundation” [online], 22 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/4dfxs6nd>>. Pierwotnie przywołany tekst ukazał się na portalu „NDTV”.
- 22 Specjalista ds. półprzewodników w Takshashila Institution Pranay Kotasthane stwierdza z kolei, że rosyjsko-chińskie zbliżenie sprawi, iż Moskwa będzie mieć coraz mniejsze znaczenie dla indyjskiej autonomii strategicznej P. Kotasthane, *Ukraine: India Must Look beyond Russia*, „Hindustan Times” [online], 14 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/3yj8xpus>>. Wątek półprzewodników, którymi zajmuje się autor, jest o tyle istotny, że wiele z tych, które stosowano w rosyjskim uzbrojeniu, było produkcji zachodniej. Odcięcie Rosji od tych dóbr oznacza zatem również ograniczenie dostaw rosyjskiego uzbrojenia do Indii. Z czasem Rosja będzie zapewne coraz bardziej zależeć od importu półprzewodników z Chin, ale pojawi się tu pytanie, czy Indie chciałyby i mogły kupować uzbrojenie wyposażone w takie procesory. *Why India Cares...*, s. 14.
- 23 S. A. Philip, *Ukraine Crisis Has Many Lessons for India*, „The Print” [online], 4 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/3jyemjus>>.

ność Indii od Rosji powinna być ponownie przemyślana [...], to logiczne jest, że powinniśmy robić więcej z USA i szerzej – z całym Zachodem²⁴.

Uderza tu ostrożność wypowiedzi: autor zakłada jedynie teoretycznie (*„for the sake of argument”*) i proponuje jedynie przemyśleć (*rethink*) stosunki z Rosją²⁵. W istocie jednak u Chaudhuriego zasygnalizowane są najpewniej dokładnie te same dwa wątki co u cytowanego wyżej Philipa: Moskwa może nie pomóc Nowemu Delhi w razie napięć z Chinami, a w związku z tym Indie powinny zmniejszyć zależność od rosyjskiego uzbrojenia. Philip i Chaudhuri odrzucają zatem argument o mediacyjnej roli Moskwy, którym szermuje m.in. Bajpai. Jeszcze bardziej wprost ujmuje to Swasti Rao:

Jednym z głównych błędów dzisiejszej indyjskiej myśli strategicznej jest niedocenianie sił, które uzależniają [*embed*] Moskwę od Pekinu. Argumenty [indyjskich ekspertów] takie jak „Rosja jest historycznym przyjacielem [Indii]” albo „Rosja nigdy nie zaakceptuje statusu mniejszego partnera [Chin]” wynikają z dobrych intencji, ale są upraszczające. Założenia te [...] opierają swoją logikę na wyobrażeniu Rosji, a nie zmieniającej się rzeczywistości²⁶.

Dalej Rao sugeruje w swoim tekście zmniejszenie zależności Indii od Rosji, choć czyni to w dość ostrożnych i okrężnych słowach (zob. kolejną sekcję). Autorka wyraziła te poglądy jeszcze jako ekspertka rządowego *think*

24 R. Chaudhuri, *How Russia's Invasion of Ukraine Has Undermined Strategic Choices Available to India*, „The Print” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/mtwfx2u6>>.

25 Por. równie ostrożną opinię w anonimowym artykule wstępnym dla „Indian Express”, że zbliżenie rosyjsko-chińskie to zmartwienie dla Nowego Delhi, może bowiem sabotować wysiłki Indii na rzecz multipolarnej Azji (bo tę, jak zgadujemy, mogą zdominować Chiny), a zatem Nowe Delhi musi odpowiednio kalibrować swoją politykę. *Putin and Xi: A Worry for Delhi*, „Indian Express” [online], 20 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/2p9uekrn>>. Taką samą opinię co do zagrożenia, jakie stanowi dla Indii chińsko-rosyjskie zbliżenie, zob. M. Kewalramani, A Saxena, *A Shaky...* Jeszcze bardziej ostrożna i ogólnikowa: R. Kumar, *Putin in Beijing: What a Russia-China Military Alliance Could Mean for India*, „Indian Express” [online], 27 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/2zvca98k>>.

26 S. Rao, *India Can't Ignore Russia-China Bonhomie. Pursue CNP with a Grand Strategy*, „The Print” [online], 24 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/3w8EQ>>.

tanku MP IDSA (choć do końca tego samego roku 2024 z niego odeszła), nie mniej zrobiła to nie w publikacji dla tej instytucji, ale dla portalu „The Print”.

Zdarzają się i tacy indyjscy autorzy, którzy w ostatnich latach wprost krytykowali Rosję, a zatem i jej relacje z Chinami lub Indiami. W tej kategorii częściej pojawiają się jednak osoby ze środowisk nie tak bliskich obecnemu rządowi w Nowym Delhi. Należy do nich np. Radha Kumar, która w tekstach dla krytycznego wobec gabinetu Modiego portalu „The Wire” stwierdza wprost, że Rosja eksportuje uzbrojenie do Chin, a te są coraz większym zagrożeniem dla Indii. Ta sama autorka jest też, wyjątkowo na tle innych, zwolenniczką potępienia rosyjskiej agresji na Ukrainę przez Nowe Delhi²⁷. Piszący dla bardziej centrowej gazety „Hindustan Times” dziennikarz Shishir Gupta nazwał relacje rosyjsko-chińskie sojuszem (choć większość indyjskich autorów unika tego słowa)²⁸ i stwierdził, że może do niego dołączyć Pakistan²⁹.

Co ważniejsze, do takich wyjątków zaliczają się również osoby z kręgów wojskowych i im bliskich, choć częściej piszą już po zakończeniu kariery w swoich instytucjach. Koronnym przykładem jest tu były szef sztabu sił zbrojnych Indii gen. Manoj Mukund Naravane, który pisze:

Zbliżenie Moskwy i Pekinu mogłoby potencjalnie zachęcić ten drugi rząd do bardziej asertywnych działań w regionie – m.in. w sporach terytorialnych z Indiami wzdłuż himalajskiej granicy. Ciche wsparcie Rosji w takich konfliktach, bądź jej neutralność, mogłoby skomplikować strategiczne kalkulacje Indii [...]. Biorąc pod uwagę nieograniczone partnerstwo [FR i ChRL, ogłoszone tuż przed inwazją na Ukrainę] i założenie, że Chiny bez wątpienia wspierają rosyjski wysiłek wojenny, Indie nie mogą już zakładać, że Rosja udzieliłaby [im] wsparcia w powstrzymaniu Chin w razie starcia³⁰.

27 R. Kumar, *Why India's Implicit Support to Russia on Ukraine War Is a Strategic Blunder*, „The Wire” [online], 1 III 2022 [dostęp: 30 III 2022]: <<https://thewire.in/world/diplomacy/why-indias-implicit-support-to-russia-on-ukraine-war-is-a-strategic-blunder>>; też, *The Questions on Russia – and India's Oil Buy – that Won't Go Away*, „The Wire” [online], 1 III 2022 [dostęp: 30 III 2022]: <<https://tinyurl.com/f2rcafbw>>.

28 P. S. Raghavan używa np. zwrotu *niemal sojusz*. P. S. Raghavan, *Russia...*, s. 142.

29 Sh. Gupta, *Ukraine...*

30 Ch. R. Mohan, *India and the Sino-Russian Entente*, National University of Singapore, Institute of South Asian Studies, [b.m.w.], 28 V 2024 (ISAS Briefs, 1124): <<https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2024/05/ISAS-Brief-1124.pdf>> [dostęp: 11 VI 2025].

Na podobne zagrożenie rosyjsko-chińskiego układu dla Indii wskazuje także znany ekspert ds. polityki zagranicznej i były ambasador Indii w Moskwie Kanwal Sibal. W innych kwestiach jego poglądy są przeciwne do głoszonych przez Radhę Kumar: postrzegany jest jako jastrząb, osoba sceptyczna wobec Zachodu i przeciwna potępieniu Rosji. Mimo to jeszcze przed pełnoskalową inwazją na Ukrainę, bo w 2020 r., pisał: „Obecne wzmacnianie się stosunków rosyjsko-chińskich w wyniku zachodniej presji na Rosję nie działa na korzyść Indii, gdyż wskutek tego równowaga w Azji przechyla się przeciw Indiom”³¹. Jako przykład niekorzystnego obrotu spraw wskazuje gotowość Moskwy do sprzedawania nowszego sprzętu wojskowego Chinom. O ile zatem krytyka rządu Modiego za stosunek do Rosji jest w Indiach zjawiskiem rzadkim (postawę tę raczej się tam akceptuje bądź chwali), to samo zauważenie współpracy rosyjsko-chińskiej jako zagrożenia dla Indii zaczyna się pojawiać po różnych stronach krajowej debaty publicznej. Rodzi się zatem również pytanie: Skoro zbliżenie Moskwy i Pekinu jest faktem, to jak według indyjskich autorów powinno na nie reagować Nowe Delhi?

Jak według indyjskich autorów Nowe Delhi powinno reagować na pogłębienie się stosunków rosyjsko-chińskich?

Wielu indyjskich autorów uważa, że właściwym działaniem jest dokładnie to, co rząd Modiego robi obecnie. Indie nie zareagowały oczywiście na zbliżenie rosyjsko-chińskie jako takie, ale zdaniem komentatorów to właśnie utrzymanie partnerstwa z Moskwą było sposobem na przynajmniej częściowe powstrzymanie ciężenia Rosji ku Chinom. Wyraziło się ono takimi krokami, jak decyzje o znacznym zwiększeniu importu rosyjskiej ropy przez Indie w 2022 r., o niepotępieniu Kremla za inwazję na Ukrainę czy ogólnie biorąc – o utrzymaniu współpracy z Rosją w dziedzinie bezpieczeństwa, mimo że stopniowo ona słabnie. Działanie to często nazywa się w Indiach równoważeniem Rosji (*balancing*), przy czym należy podkreślić, że pojęcie to rozumiane jest jako takie utrzymywanie stosunków z Moskwą przez Nowe Delhi, by nie doszło do zbyt silnego zbliżenia relacji Kremla z Pekinem, które doprowadziłoby do jednoznacznego opowiedzenia się

31 K. Sibal, *India-Russia Relations*, [w:] *India and the World. Through the Eyes of Indian Diplomats*, ed. S. Kumar, Wisdom Tree, New Delhi 2020, s. 147.

Rosjan po stronie Chińczyków przeciw Indusom. W takim też rozumieniu pojęcie równoważenia będzie używane w poniższych akapitach.

W omawianych tu źródłach proces równoważenia Rosji przez Indie przedstawia się jak przeciąganie liny: to Nowe Delhi trzyma jeden z jej końców, zapobiegając całkowitemu wciągnięciu Moskwy do obozu chińskiego. Politykę rządu wobec Rosji przedstawia się tu zatem także jako część rozmyślnej polityki wobec Chin. Czynią tak szczególnie autorzy bliżsi poglądami lub stanowiskami obecnemu gabinetowi w Nowym Delhi. „Pogłębienie zależności między Indiami a Rosją [...] oznacza, że oś Rosja-Chiny nie będzie mogła się cieszyć nieograniczoną manewrowością” – pisał w 2022 r. dla prorządowego medium „News 18” znany z bardziej prawicowych poglądów indyjski komentator Surya Kanegaonkar³². Ze względu na postępujące zbliżenie chińsko-rosyjskie „w interesie Indii jest pogłębienie stosunków z Rosją poprzez dobudowanie do nich więcej filarów” – stwierdzili w 2024 r. eksperci MP IDSA³³.

Jest to zresztą część dłuższej już tradycji myślenia strategicznego w Indiach, która zakłada, że Nowe Delhi powinno odciągać Moskwę od Pekinu albo przynajmniej utrzymywać ją pośrodku. „Wzrost Rosji byłby pożądanym jako przeciwwaga dla ambicji chińskich” – pisał jeszcze w 2020 r. Sibal³⁴. „Nowe Delhi wołałoby [...] odciągnąć Rosję od Chin albo, bardziej realistycznie patrząc, [przynajmniej] zaoferować Rosji więcej opcji w ramach jej zwrotu ku Azji” – głosił zaś w tym samym roku znany z krytycznego stosunku do Zachodu, ale realistycznie patrzący na relacje z Chinami analityk i akademik Zorawar Daulet Singh³⁵. „Nie możemy wypuścić Rosji z ciasnego uścisku, w którym ją teraz trzymamy” – pisał zaś były ambasador Indii w ChRL Gautam Bambawale, dodając: „Wierzymy, że

32 S. Kanegaonkar, *„With Us...*

33 *Report of Monday Morning...*

34 K. Sibal, *India-Russia...*, s. 148.

35 Z. D. Singh, *Powershift: India-China Relations in a Multipolar World*, Pan Macmillan, New Delhi 2020, [mobi], loc. 2263. Por. bardzo podobną opinię eksperta ORF Nandana Unnikrishnana w książce wydanej jeszcze w 2015 r.: „Aby zwrot ku Azji nie stał się dla Rosji [...] tylko zwrotem ku Chinom, Moskwa musi poświęcić znacznie więcej uwagi Indiom”. N. Unnikrishnan, *A New Era. India-Russia Ties in 21st Century*, Rossiyskaya Gazeta, [b.m.w.] 2015, [mobi], loc. 151. Podobnie wyraża się Raghavan, stwierdzając m.in., że celem Indii jest niedopuszczenie do powstania wrogiej im osi Chiny-Rosja. P. S. Raghavan, *Russia...*, s. 166.

indyjska dyplomacja przejdzie próby na tym froncie, ale jest ona na tyle elastyczna [...], by utrzymać stosunki indyjsko-rosyjskie w równowadze”³⁶.

Równoważenie Rosji wyraża się według tej grupy ekspertów nie tylko utrzymaniem importu z tego kierunku, ale również pozostawianiem Indii w takich układach międzynarodowych, których członkami są i Rosja, i Chiny, tj. BRICS, AIIB czy Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SzOW)³⁷. Bodaj najdalej idzie argument o równoważeniu Ghosal Singh z ORF, która stosuje tę samą logikę w drugą stronę: nie tylko Indie nie chcą pozwolić Rosji, by stała się jednoznacznie członkiem obozu chińskiego, ale i Pekin nie będzie chciał, by Nowe Delhi znalazło się w obozie zachodnim. Chiny nie chcą jednak jej zdaniem, by Indie całkowicie uzależniły się od amerykańskiego uzbrojenia, nie będą zatem chciały doprowadzić do upadku ich partnerstwa z Rosją, w tym indyjsko-rosyjskiego handlu bronią³⁸.

Dużo bardziej sceptyczny jest w tej kwestii znany orędownik zbliżenia indyjsko-amerykańskiego Chilamkuri Raja Rajamohan (akademik w National University of Singapore). W komentarzu dla ISAS z 2024 r. zauważył, że postulat utrzymania Rosji pośrodku już okazał się nierealny:

Nowe Delhi [...] przyjmowało, że Moskwa i Pekin nie będą ze sobą współpracować powyżej pewnego pułapu. Zakładając to, [...] wierzyło, że Putin nie zignoruje obaw Indii co do zbliżenia [Rosji] z Chinami. [...] Nadszedł jednak czas, by Nowe Delhi przemyślało takie postrzeganie

36 G. Bambawale [i in.], *Rising...*, s. 134. Takiego samego argumentu o równoważeniu Rosji używają eksperci MP IDSA Bipandeep Sharma i Uttam Kumar Sinha względem działań w Arktyce: skoro Rosja współpracuje tam coraz bardziej z Chinami, to tak samo powinny czynić Indie. B. Sharma, U. K. Sinha, *Understanding China-Russia Cooperation in the Arctic*, „Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses” [online], 10 I 2023 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/LNutX>>. Por. A. Haseen, M. Dash, *Arctic: The Next Frontier in India-Russia Relations*, „Firstpost” [online], 30 X 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://www.firstpost.com/opinion/arctic-the-next-frontier-in-india-russia-relations-13830465.html>>.

37 Por. np. *Manoj Kewalramani Quoted in CNN on China and Russia's Role at the SCO Summit*, „Takshashila Institution” [online], 19 IX 2022 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/SjQxm>>. Wątpliwości co do działań Indii w ramach BRICS wobec narastającej współpracy rosyjsko-chińskiej zob. A. Singh, A. Dixit, *BRICS Expansion: A Catch-22 Situation for India*, „Firstpost” [online], 17 X 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/gOEOZ>>.

38 A. Ghosal Singh, *The „India”...*

Rosji i jego implikacje, gdyż chińsko-rosyjskie partnerstwo nieustannie się wzmacnia³⁹.

Część autorów sugeruje jednak inne, nowe działania: Indie powinny odpowiedzieć na zbliżenie rosyjsko-chińskie redukcją importu uzbrojenia z Rosji. Jak już wspomniano, wnioski te przemycali w swoich tekstach m.in. Chaudhuri z Carnegie czy piszący dla „The Print” Philip.

Kluczowym rozważanym tu aspektem była postawa Rosji w czasie napięć indyjsko-chińskich w 2020 r. Tak pisał o tym w 2022 r. były ambasador w Moskwie P. S. Raghavan: „Istniały pewne sygnały o chińskiej presji na Rosję, by wstrzymała dostawy produktów wojskowych do Indii tak długo, jak długo trwały napięcia. [...] Rosja dyskretnie dała Indiom znać, że dostawy te zostaną utrzymane”⁴⁰. Podobnie wypowiadał się jeszcze w 2021 r. ekspert MP IDSA Rajorshi Roy:

Niedawne napięcia na indyjsko-chińskiej granicy postawiły Rosję w trudnym położeniu. Odzwierciedliła to łagodna [*anodyne*] deklaracja [Moskwy], wzywająca obie strony do pokojowego rozwiązania kwestii granicy. Jednakże raporty o tym, jak [w trakcie napięć] Rosja zgodziła się szybko wysłać dostawy uzbrojenia do Indii, mimo prawdopodobnego sprzeciwu Chin [...], wskazują na to, że Kreml zachował swoją strategiczną autonomię⁴¹.

Roy zauważył zatem, że rosyjska dyplomacja nie opowiedziała się po stronie Indii. Jest to zresztą element szerszego zjawiska: indyjscy komentatorzy coraz częściej zwracają uwagę, że Moskwa nie stoi już tak jednoznacznie po stronie Nowego Delhi w różnych sprawach międzynarodowych⁴². W kluczowej kwestii dostaw uzbrojenia Roy powtórzył jednak opinię

39 Ch. R. Mohan, *India...* Por. podobne, acz nieco mniej sceptyczne podejście: *Why India Cares...*

40 P. S. Raghavan, *Russia...*, s. 131.

41 R. Roy, *Russia's Embrace of China: An Alliance in the Making?*, „Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses” [online], 8 III 2021 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/Htlhj>>.

42 Por. np. A. Singh, A. Dixit, *Price of Strategic Autonomy: What Russia's Reaction to Op Sindoor Tells India*, „Firstpost” [online], 8 VI 2025 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/GIRRS>>.

Raghavana. Dostawy te są zatem często traktowane jako papierek lakmusa postawy Rosji wobec Indii: jak długo Moskwa gotowa jest wysłać im uzbrojenie nawet podczas napięć z Chinami, tak długo nie można powiedzieć, że układ rosyjsko-chiński szkodzi Nowemu Delhi.

Inni indyjscy autorzy interpretują jednak ten sam przykład odwrotnie: wydają się sugerować między wierszami, że skoro w 2020 r. Chiny naciskały na Rosję, by wstrzymać dostawy do Indii, a po 2022 zależność Moskwy od Pekinu wzrosła, to istnieje ryzyko, że w razie kolejnych napięć taka presja może się okazać skuteczna. Tak wyraził to w 2024 r. ekspert Takshashila Institution Amit Kumar:

Ponieważ różnica sił między Chinami a Rosją szybko rośnie, równie szybko maleje przestrzeń dla rosyjskiej strategicznej autonomii względem Indii. Teraz pytaniem nie jest już to, czy Rosja chce wytrzymać chińską presję [odnośnie do stosunków z Indiami], ale czy w ogóle jest w stanie to uczynić⁴³.

Z tego powodu po 2022 r. zaczęły się pojawiać głosy, choć dalej stanowią one mniejszość, że lepiej prewencyjnie zmniejszać zależność od importu uzbrojenia z Rosji. O konieczności redukcji uzależnienia od tego kierunku pisała cytowana już Rao, nazywając to *deriskingiem* multilateralnego zaangażowania Nowego Delhi, a zatem usuwaniem ryzyk z wielostronnej polityki zagranicznej Indii (Rosja jest tu ewidentnie postrzegana jako źródło zagrożenia ze względu na jej współpracę z Chinami). Do końca artykułu staje się jasne, że autorka ma tu na myśli przede wszystkim redukcję importu uzbrojenia z Rosji, choć nie stwierdza tego wprost⁴⁴. Emerytowany gen. Naravane zasugerował z kolei w 2024 r., że „skoro Rosja wzmacnia swoje partnerstwo energetyczne z Chinami, Indie mogą potrzebować dywersyfikacji własnych źródeł [importu] energii”⁴⁵. To z kolei można odebrać

43 A. Kumar, *China-Russia...*, s. 55.

44 S. Rao, *India Can't...* Jeszcze ostrożniej i najwyraźniej z nieco większą wiarą w zachowanie współpracy Rosji z Indiami wypowiadała się ta autorka pół roku wcześniej na łamach tego samego portalu. S. Rao, *India Must Exploit Its Goodwill with Russia. Don't Let Multipolarity Become „Messy-Polarity”*, „The Print” [online], 5 I 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/1Ecpn>>.

45 M. M. Naravane, *India Must Sharpen Its Balancing Act. Russia's „no Limits” Friendship with China Changes Things*, „The Print” [online], 27 V 2024 [dostęp: 6 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/y3fbj55p/>>.

jako sugestię, by Nowe Delhi na powrót zmniejszyło import rosyjskiej ropy naftowej, tak jak według niewielkich autorów powinno zredukować import uzbrojenia z tego kierunku⁴⁶.

Istnieje wreszcie niewielka grupa komentatorów, którzy twierdzą, że w odpowiedzi na zbliżenie chińsko-rosyjskie Indie powinny po prostu opowiedzieć się po stronie Zachodu. Głoszą to np. anonimowi autorzy artykułów wstępnych dla „Times of India”. W jednym z nich stwierdzono, że Rosja znajdzie się teraz w obozie Chin, a zatem Indie, by powstrzymać Pekin, muszą wspierać Waszyngton⁴⁷. W innym czytamy zaś, że jeśli Moskwa i Pekin pozostaną po jednej stronie, Nowe Delhi będzie musiało zmienić swoje stanowisko względem Rosji⁴⁸. Większą współpracę Indii z Zachodem jako odpowiedź na intensyfikację kooperacji Rosji z Chinami sugerował także cytowany już Chaudhuri.

Najkrócej rzecz ujmując, można stwierdzić, że w omawianej kwestii indyjscy autorzy dzielą się na tych, którzy uważają, że Indie mogą utrzymać Rosję w połowie drogi między sobą a Chinami, oraz tych, którzy twierdzą, że nie jest to już możliwe. Zdaniem pierwszych dotychczasowe działania Nowego Delhi w tym względzie są wystarczające, a zalicza się do nich przede wszystkim utrzymanie importu uzbrojenia z Rosji i zwiększenie importu ropy. Drudzy uważają zaś, zazwyczaj nie pisząc tego wprost, że dotychczasowe działania Nowego Delhi to za mało. Nie sugerują jednak większego angażowania Rosji i przyciągania jej ku Indiom. Wręcz przeciwnie: uważają zbliżenie Moskwy z Pekinem za nieuchronne, a w związku z tym sugerują zmniejszenie zależności Indii od Rosji albo wręcz równoległe zwiększenie współpracy z Zachodem. Mimo że są to głosy mniejszości, w opinii autora niniejszego tekstu polityka Nowego Delhi, nawet wbrew woli rządu, zmierzać będzie właśnie w tym drugim kierunku. Uargumentowane zostanie to w kolejnej części.

46 Neutralne podsumowanie głosów z maja 2024 r. za redukcją zależności od Rosji i przeciw niej: V. Shenoy, *Dragon, Bear and Tiger: How India's Response to Growing China-Russia Ties Will Determine Geopolitics of Indo-Pacific*, „Firstpost” [online], 7 VI 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/dwQSy>>.

47 *Sumy Success...*

48 *Moscow Mantra: India's Russia Stance Must Change if Costs Pile Up*, „Times of India” [online], 25 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://shorturl.at/K7zuu>>.

Wnioski – niepowstrzymana siła grawitacji Rosji ku Chinom

Jak wspomniano we wstępie, celem niniejszego tekstu nie jest krytyka opisanych w nim źródeł, ale nakreślenie i zrozumienie poglądów ich autorów. Równoległe jednak nie jest celem unikanie stawiania tez i wyrażania własnych opinii autora. Temu właśnie poświęcona będzie niniejsza, ostatnia już sekcja.

Zdaniem autora w przywołanych tu publikacjach często powtarzają się dwa rozziewy w argumentacji: 1. między krytyką Chin a brakiem krytyki Rosji i rządu w Indiach (choć można dowodzić, że działania tych trzech państw są ze sobą powiązane); 2. między zauważaniem coraz silniejszego zbliżenia rosyjsko-chińskiego a częstym brakiem konstatacji, że Nowe Delhi powinno reagować na to nowymi rodzajami działań – innymi niż podejmowane dotychczas.

Pierwszy z tych rozziewów jest tym bardziej uderzający, że o ile cytowani indyjscy akademicy i eksperci przynajmniej opisywali w ostatnich latach proces zbliżenia Rosji i Chin, o tyle dyplomaci Nowego Delhi unikają w tej sprawie komentarzy (np. potępienia Rosji za sprzedaż uzbrojenia Chinom⁴⁹). Równie uderzające było to, że rzadziej występująca krytyka Rosji czy postawy Indii wobec tego państwa pojawiała się częściej wśród autorów reprezentujących środowiska krytyczne wobec rządu Modiego (np. na portalu „The Wire”), a czasem była anonimowa (jak artykuły wstępne w „Times of India” i „Indian Express”). Powód takiego stanu rzeczy wydaje się oczywisty: Rosja wciąż jest ważnym partnerem Indii, a krytyczne komentarze Nowego Delhi na temat jej stosunków z Chinami mogłyby szkodzić relacjom z Moskwą. Nasuwa się zatem wniosek, że część cytowanych autorów postąpiła w pewnej mierze podobnie jak dyplomaci: wskazali wprawdzie istotny proces, ale najwyraźniej ze względów politycznych powstrzymywali się od komentowania go w dosadnych słowach. Tego rodzaju ostrożne wypowiedzi wpisują się także w pewną dłuższą strategię

49 Wybiórczość tych komentarzy widać było np. w maju 2025 r. Wówczas to, po starciach indyjsko-pakistańskich ze względu na użycie przez siły Islamabadu tureckiej amunicji krążącej wzywano w Indiach do bojkotu tureckich produktów, indyjscy turyści odwoływali wakacje w Turcji, a oprócz tego anulowano kilka kontraktów podpisanych wcześniej z tureckimi firmami. Nigdy zaś czegoś takiego nie uczyniono wobec Rosji, która od dziesięcioleci sprzedaje uzbrojenie Chinom (choć równoległe eksportuje je do Indii).

pisania widoczną u wielu indyjskich autorów. Można ją podsumować następująco: otwartą krytykę lepiej głosić wobec samych Chin, ale już nie wobec współpracy rosyjsko-chińskiej ani samej Rosji. Można zatem jedynie domniemywać, że część przywoływanych tu autorów uznaje zbliżenie Moskwy z Pekinem za większe zagrożenie, niż publicznie przyznają.

Drugi rozdział prowadzi do wniosku, że w większości omawianych tu publikacji nie pojawia się propozycja żadnej nowej strategii Indii na rzecz powstrzymywania zbliżenia rosyjsko-chińskiego. Autorzy, którzy potrzebę takiej strategii w ogóle podnoszą, w większości stwierdzają, że obecne podejście jest wystarczające. To zaś wyraża się w nieatakowaniu i niepodważaniu relacji Moskwy z Pekinem w żaden sposób, a przy tym utrzymywaniu własnego partnerstwa z Rosją. To ostatnie przedstawiane jest jako czynnik, który sam z siebie powstrzyma ją przed znalezieniem się w orbicie Pekinu.

Opinie takie warto oczywiście czytać, niemniej nasuwa się konstatacja, że środowisko to w istocie nie sformułowało strategii względem przedmiotowego procesu, a być może nie zrobił tego nawet rząd w Nowym Delhi. Jedynymi działaniami Indii w tym zakresie w latach 2022–2025 są te, które zapewne i tak by podjęto (m.in. ze względu na ofertę kupna taniej ropy), wszak utrzymania partnerstwa z Rosją wymagały własne interesy. Podobnie argument, że Rosja równoważona jest poprzez wspólne członkostwo z Indiami i Chinami w tych samych układach międzynarodowych, np. SZOW, wskazuje na czynnik, który funkcjonował już przed 2022 r. Jeśli zatem Moskwa coraz intensywniej współpracuje z Pekinem, to jako błędny jawi się argument, że Indiom wystarczy po prostu współpracować z Rosją jak dotąd. Skoro Pekin ciągnie linę mocniej z jednej strony, Nowe Delhi powinno bardziej natężyć się z drugiej, tymczasem zwiększenie importu ropy z Rosji przyszło w parze ze zmniejszonym importem uzbrojenia. Wspomniany brak strategii, a nawet propozycji działań w przedmiotowym obszarze może również prowadzić do wniosku, że w istocie Indie grawitacji Moskwy ku Pekinowi po prostu nie są w stanie powstrzymać.

Argument o równoważeniu Rosji poprzez związanie jej handlowo z Indiami pomija fakt, że już obecnie ma ona dużo ściślejsze relacje ekonomiczne z Chinami, a zależność ta tylko się pogłębia. W ostatnich latach rosyjski eksport do ChRL zanotował najniższą wartość w 2019 r., ale nawet wówczas stanowił niemal cztery razy więcej niż eksport do Indii (2,27 mld

wobec 600 mln dol.)⁵⁰. W każdym innym roku ostatniej dekady różnica ta była jeszcze większa.

W 2024 r. wspomniany już Amit Kumar, należący do grona analityków, którzy postrzegają rosyjsko-chińskie zbliżenie jako zagrożenie, pisał o tym następująco: „W 2023 r. Chiny odpowiadały za 30,4 proc. całego rosyjskiego eksportu i 36,6 proc. rosyjskiego importu. W gruncie rzeczy Pekin zastąpił Europę w obu aspektach handlu z Moskwą”⁵¹. Dla porównania w relacjach handlowych Rosji z Indiami liczby te wynoszą odpowiednio 15 i 1,95 proc. Po pierwsze zatem, to Chiny są obecnie największym partnerem gospodarczym Rosji; po drugie, są dla niej znacznie ważniejsze niż Indie; po trzecie, zależność Rosji od Chin jest znacznie większa niż od Indii; po czwarte wreszcie, jedynie rosyjski eksport do Indii stanowi znaczącą wielkość, podczas gdy w relacjach z Chinami Rosja zarówno wiele eksportuje, jak i importuje.

Podobnie nietrafny wydaje się argument, że po 2022 r. Indie zrównoważyły pozycję Moskwy względem Pekinu poprzez kupno rosyjskiej ropy naftowej. Wszak w tym samym czasie rosyjski eksport tego surowca do Chin wzrósł jeszcze bardziej, a oba państwa łączą ropociągi, podczas gdy eksport do Indii odbywa się jedynie tankowcami⁵². W 2022 r. wartość rosyjskiego eksportu ropy do Chin wyniosła 1,9 mld dol., do Indii zaś – 0,9 mld, w 2023 r. – odpowiednio 2,4 i 2,0 mld, a w 2024 – 2,4 i 1,9 mld dol.⁵³ Znaczenie Pekinu w rosyjskim handlu wzrośnie jeszcze bardziej, gdy dodamy do tego inne surowce, zwłaszcza gaz ziemny, który odgrywa w tych relacjach ogromną rolę, podczas gdy nie ma znaczenia w handlu Rosji z Indiami.

Tak samo argument o indyjsko-rosyjskiej współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa pomija fakt, że na tym samym polu Moskwa jeszcze ściślej współdziała z Pekinem. Przejawia się to nie tylko w większej wartości eksportu, ale i w gotowości Rosji do sprzedawania Chinom nowego

50 K. Iwanek, *Why India Can't Stop Russia's Growing Cooperation with China*, „The Diplomat” [online], 28 III 2023 [dostęp: 11 VI 2025]: <<https://thediplomat.com/2023/03/why-india-cant-stop-russias-growing-cooperation-with-china/>>.

51 A. Kumar, *China-Russia...*, s. 26.

52 Tamże, s. 22–23.

53 *Average Russian Oil Exports by Country and Region, 2021–2024*, „International Energy Agency” [online], 31 I 2025 [dostęp: 16 II 2025]: <<https://shorturl.at/H8g4H>>.

uzbrojenia, którego nie oferuje Nowemu Delhi (poza takimi wyjątkami jak system S-400)⁵⁴.

Każdy argument o równoważeniu Rosji przez Indie jest zatem mieczem obosiecznym. Można bowiem wykazać, że wszystkie te działania podejmują także Chiny, i to na większą skalę, co dowodzi właśnie nieskuteczności równoważenia pozycji Moskwy przez Nowe Delhi. W dużo szerszej perspektywie może to oznaczać, że żadne państwo nie jest już w stanie powstrzymać rosyjskiej grawitacji ku Chinom, ale nie jest to wątek, który pomieściłby się w ramach niniejszego artykułu.

Opinie większości indyjskich autorów w przedmiotowej kwestii wydają się zatem sprzeczne z tendencjami, na które wskazują dane gospodarcze. Rosja może więc rzeczywiście popaść w tak wielką zależność od Chin, która pozwoli Pekinowi na dyktowanie Moskwie pewnych warunków względem polityki wobec Nowego Delhi. Nie będąc w stanie powstrzymać takiego zwrotu Rosji przeciw sobie, Indie mogłyby być wówczas zmuszone do jednoznacznego opowiedzenia się po stronie USA przeciwko układowi rosyjsko-chińskiemu. Wartością z lektury tekstów powstających w Indiach jest jednak konstatacja, że przeważająca większość tamtejszych komentatorów tego nie chce i zakłada raczej, że Nowe Delhi zachowa na arenie międzynarodowej pozycję niezależną, w tym równoległe partnerstwo z Zachodem i Rosją.

Bibliografia

- Average Russian Oil Exports by Country and Region, 2021–2024*, „International Energy Agency” [online], 31 I 2025 [dostęp: 16 II 2025]: <<https://shorturl.at/H8g4H>>.
- Bajpai K., *India versus China: Why They Are Not Friends*, Juggernaut, New Delhi 2023.
- Bambawale G., Kelkar V., Mashelkar R., Shah A., Ranade A., Natarajan G., *Rising to the China Challenge*, Rupa, Delhi 2021.
- Chaudhuri R., *How Russia's Invasion of Ukraine Has Undermined Strategic Choices Available to India*, „The Print” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/mtwfx2u6>>.
- Dasgupta S., *Running with the Dragon. How India Should do Business with China*, India Portfolio, Delhi 2019.
- Does India Think Strategically? Institutions, Strategic Culture and Security Policies*, ed. H. Jacob, Manohar Publishers and Distributors, Delhi 2014.

54 K. Iwanek, *Why India...*

- Don't Abstain: Even Cold Calculations of National Interest Indicate that India's Position on Russia Should Change*, „Times of India” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/39txfpfz>>.
- Ghosal Singh A., *The Advantages Outweigh the Losses: How China Looks at Russia's Ukraine War*, „News 18” [online], 3 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.news18.com/news/opinion/the-advantages-outweigh-the-losses-how-china-looks-at-russias-ukraine-war-4832339.html>>.
- Ghosal Singh A., *The „India” Factor in China-Russia Ties*, „Observer Research Foundation” [online], 30 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/mrxrdwxc>>.
- Gupta Sh., *Ukraine Fight Will Weaken Both US and Russia, China Is the Winner*, „Hindustan Times” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.hindustantimes.com/world-news/ukraine-fight-will-weaken-both-us-and-russia-china-is-the-winner-101646175286015.html>>.
- Haseen A., Dash M., *Arctic: The Next Frontier in India-Russia Relations*, „Firstpost” [online], 30 X 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://www.firstpost.com/opinion/arctic-the-next-frontier-in-india-russia-relations-13830465.html>>.
- India and the World. Through the Eyes of Indian Diplomats*, ed. S. Kumar, Wisdom Tree, New Delhi 2020.
- Iwanek K., *Does China-Russia Cooperation Hurt India's National Interests?*, „The Diplomat” [online], 25 IV 2023 [dostęp: 11 VI 2025]: <<https://thediplomat.com/2023/04/does-china-russia-cooperation-hurt-indias-national-interests/>>.
- Iwanek K., *Why India Can't Stop Russia's Growing Cooperation with China*, „The Diplomat” [online], 28 III 2023 [dostęp: 11 VI 2025]: <<https://thediplomat.com/2023/03/why-india-cant-stop-russias-growing-cooperation-with-china/>>.
- Jacob J. T., *Friend, Foe or Competitor: Mapping the Indian Discourse on China*, [w:] *Does India Think Strategically? Institutions, Strategic Culture and Security Policies*, ed. H. Jacob, Manohar Publishers and Distributors, Delhi 2014.
- Jaishankar D., *Vishwa Shastra: India and the World*, Penguin Viking, Gurugram 2024.
- Kanegaonkar S., *Russia-Ukraine War: Europe's Costly Energy Transition Has Accelerated the Great Power Contest*, „News 18” [online], 5 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/y3h8r5rf>>.
- Kanegaonkar S., *„With Us or Against Us” Is Outdated*, „News 18” [online], 24 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/mm7ypef5>>.
- Kewalramani M., *Smokeless War. China's Quest for Geopolitical Dominance*, Bloomsbury, Delhi 2021.
- Kewalramani M., Saxena A., *A Shaky World Order: Can India Navigate a Russia-China-Iran Axis?*, „NDTV” [online], 22 IV 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/istDK>>.
- Kotasthane P., *Ukraine: India Must Look beyond Russia*, „Hindustan Times” [online], 14 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/3yj8xpus>>.
- Krishnan A., *India's China Challenge. A Journey through China's Rise and What It Means for India*, Harper Collins India, Gurugram 2020.

- Kumar A., *China-Russia Relationship: Assessing the Power Asymmetry*, Takshashila Institution, 3 IV 2024 (Takshashila Discussion Document, 2024-17): <<https://takshashila.org.in/s/China-Russia-Power-Asymmetry.pdf>> [dostęp: 7 VIII 2025].
- Kumar A., *What India Needs to Do to Deal with the Consequences of the Russia-Ukraine War*, „The Wire” [online], 26 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://the-wire.in/economy/india-russia-ukraine-war-consequences-impact>>.
- Kumar R., *Putin in Beijing: What a Russia-China Military Alliance Could Mean for India*, „Indian Express” [online], 27 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/2zvca98k/>>.
- Kumar R., *The Questions on Russia – and India’s Oil Buy – that Won’t Go Away*, „The Wire” [online], 1 III 2022 [dostęp: 30 III 2022]: <<https://tinyurl.com/f2rcafbw>>.
- Kumar R., *Why India’s Implicit Support to Russia on Ukraine War Is a Strategic Blunder*, „The Wire” [online], 1 III 2022 [dostęp: 30 III 2022]: <<https://the-wire.in/world/diplomacy/why-indias-implicit-support-to-russia-on-ukraine-war-is-a-strategic-blunder>>.
- Manoj Kewalramani Quoted in CNN on China and Russia’s Role at the SCO Summit, „Takshashila Institution” [online], 19 IX 2022 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/SjQxm>>.
- Menon Sh., *Indie i geopolityka Azji. Historia i teraźniejszość*, Wydawnictwo Nowej Konfederacji, Warszawa 2024.
- Mohan Ch. R., *India and the Sino-Russian Entente*, National University of Singapore, Institute of South Asian Studies, [b.m.w.], 28 V 2024 (ISAS Briefs, 1124): <<https://www.isas.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2024/05/ISAS-Brief-1124.pdf>> [dostęp: 11 VI 2025].
- Mohan D., *India’s Tightrope Walk on Russian Invasion*, „The Wire” [online], 25 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://thewire.in/diplomacy/indias-tightrope-walk-on-russian-invasion-of-ukraine-may-have-long-term-consequences>>.
- Moscow Mantra: India’s Russia Stance Must Change if Costs Pile Up*, „Times of India” [online], 25 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://shorturl.at/K7zuu>>.
- Naravane M. M., *India Must Sharpen Its Balancing Act. Russia’s „no Limits” Friendship with China Changes Things*, „The Print” [online], 27 V 2024 [dostęp: 6 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/y3fbj55p/>>.
- Pant H., *India Can’t Wish Away the Growing Russia-China Bonhomie*, „Observer Research Foundation” [online], 22 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/4dfxs6nd>>.
- Philip S. A., *Ukraine Crisis Has Many Lessons for India*, „The Print” [online], 4 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/3jyemjus>>.
- Puthur G., *Russia-China Partnership: Implications for India*, „The Diplomatist” [online], 20 VII 2024 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/4f5mpmpm>>.
- Putin and Xi: A Worry for Delhi*, „Indian Express” [online], 20 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://tinyurl.com/2p9uekrn>>.

- Raghavan P. S., *Russia and Eurasia in India's Calculus*, [w:] *Strategic Challenges*, ed. J. Rana, Harper Collins, Gurugram 2022.
- Rao S., *India Can't Ignore Russia-China Bonhomie. Pursue CNP with a Grand Strategy*, „The Print” [online], 24 V 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/3w8EQ>>.
- Rao S., *India Must Exploit Its Goodwill with Russia. Don't Let Multipolarity Become „Messy-Polarity”*, „The Print” [online], 5 I 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/1Ecpn>>.
- Report of Monday Morning Meeting on China-Russia Relationship: A Greater Alignment?*, „Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses” [online], 24 VI 2024 [dostęp: 6 VII 2025]: <<https://shorturl.at/ZATfw>>.
- Roy R., *Russia's Embrace of China: An Alliance in the Making?*, „Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses” [online], 8 III 2021 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/Htlhj>>.
- Saran Sh., *How China Sees India and the World. The Authoritative Account of the India-China Relationship*, Juggernaut, New Delhi 2022.
- Sarangi S., *Maritime Corridors in the Indo-Pacific*, United Service Institution of India, New Delhi 2021.
- Sareen S., *War in Ukraine: China Will Not Be the Net Gainer if This Happens in Russia*, „News 18” [online], 2 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.news18.com/news/opinion/war-in-ukraine-china-will-not-be-the-net-gainer-if-this-happens-in-russia-4825787.html>>.
- Sharma B., Sinha U. K., *Understanding China-Russia Cooperation in the Arctic*, „Manohar Parrikar Institute for Defence Studies and Analyses” [online], 10 I 2023 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/LNutX>>.
- Sharma Sh., *The West Failed Ukraine. It's a Warning Sign for Taiwan as China Takes Cue from Russia*, „News 18” [online], 28 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.news18.com/news/opinion/the-west-failed-ukraine-its-a-warning-sign-for-taiwan-as-china-takes-cue-from-russia-4815821.html>>.
- Shenoy V., *Dragon, Bear and Tiger: How India's Response to Growing China-Russia Ties Will Determine Geopolitics of Indo-Pacific*, „Firstpost” [online], 7 VI 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/dwQSy>>.
- Sibal K., *India-Russia Relations*, [w:] *India and the World. Through the Eyes of Indian Diplomats*, ed. S. Kumar, Wisdom Tree, New Delhi 2020.
- Singh A., Dixit A., *BRICS Expansion: A Catch-22 Situation for India*, „Firstpost” [online], 17 X 2024 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/gOEoz>>.
- Singh A., Dixit A., *Price of Strategic Autonomy: What Russia's Reaction to Op Sindoor Tells India*, „Firstpost” [online], 8 VI 2025 [dostęp: 7 VIII 2025]: <<https://shorturl.at/GIRRs>>.
- Singh A. K., *प्रतर्बिधों ने बढ़ाई रूस की चीन पर नरिभरता, „दैनकि जागरण”* [online], 13 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://www.jagran.com/world/united-kingdom-sanctions-increased-russia-dependence-on-china-almost-half-of-gold-and-foreign-exchange-reserves-have-been-frozen-22542000.html>>.

- Singh Z. D., *Powershift: India-China Relations in a Multipolar World*, Pan Macmillan, New Delhi 2020, [mobi].
- Strategic Challenges*, ed. J. Ranade, Harper Collins, Gurugram 2022.
- Sumy Success: With Operation Ganga Winding Down, India Must Now Take a Clear Position on Ukraine Crisis*, „Times of India” [online], 10 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/3u7feshk>>.
- Unnikrishnan N., *A New Era. India-Russia Ties in 21st Century*, Rossiyskaya Gazeta, [b.m.w.] 2015, [mobi].
- Vasisth A., *War between Russia and Ukraine Is Making Multilateralism a Reality*, „The Organiser” [online], 25 III 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/4m2db52p>>.
- Why India Cares about China-Russia Relations*, The Brookings Institution, Washington, 10 I 2024: <<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2024/01/Global-India-Kapoor-20240110.pdf>> [dostęp: 11 VI 2025].
- Znwar V., *Reading between the Lines: West Being a Damp Squib!*, „The Organiser” [online], 28 II 2022 [dostęp: 10 VI 2025]: <<https://tinyurl.com/2nyr2x4r>>.